

हिंदी कथेतली मुसलमान बायल-मनीस

मूळ हिंदी - डॉ. इयात खाँ
कोंकणीत हाडपी : डॉ. बंद्देछा डि'सोजा

साहित्य आनी समाज एकामेकांक पुरक आसतात. समाजांत उप्राशिल्ल्या नव्या नव्या प्रस्नांचें पडबिंब साहित्यांत दिश्टी पडटा. हिंदी कथेंत समाजाचे साबार प्रस्न चित्रीत जाल्यात. ह्या चित्रणांत समाजांतले अविकसीत वर्ग तसेच अल्पसंख्यांकूय आसपावल्यात. इतलेंच न्हय तर, नागा, मिझो, संथाल आनी हेर आदिवासी, नुस्तेकार, हेड्यो जमाती हांचें जिवितूय कथाकारांचो विशय जालां. पूण हांगा एक गजाल खटकता - प्रेमचन्द, उपेन्द्रनाथ अशक आनी यशपाल हे सारकेल्या पयलींच्या कथाकारांच्या कथा-बरपांत मुसलमान जिविताचें जे तरेचें चित्रण पळोवंक मेळटा तशें आयच्या कथाकारांच्या साहित्यांत दिश्टी पडना. हाचो अर्थ, आयच्या कथाकारांचो मुसलमान लोकजिणे कडेन मातूय संबंद ना, असो लावं येत व्हय?

'नई कहानी की भूमिका' ह्या पुस्तकांत कमलेश्वर सुरवेकूच बरयतात - 'फाटल्या काळाचे कथेंत शाश्वत मूल्यांच्या नांवार हिंदू भावनाच भरिल्ली. तातूंत बायलो, भयणी, नणडो - सगळ्यो हिंदूच आसात. 'नई कहानी'त आनी उपरांतच्या काळांतले कथेंत ह्या तथाकथीत शाश्वत मूल्यांक वेर गेल्या.' (कमलेश्वर: नयी कहानी की भूमिका, पान ११.) 'नई कहानी' आनी ते उपरांतचे पिळगेच्या कथाकारांच्या बरपांत मुसलमान बायल - मनीस दिश्टी पडटा हें कमलेश्वरांचें म्हणणें फट न्हय. पूण तें फकत मुसलमान कथाकारांचे बाबतींत खरें म्हणूं येता. शानी, राहीमासूम रजा, बदी उज्जमा, इब्राहीम शरीफ, नफीस आफरीदी, मेहरूनिसा परवेज, नासिरा शर्मा आनी मंजूर एहतेशाम हांगेले कथेंत मुसलमान लोकजिणे वांगडा मुसलमान बायल-मनीस आनी तिगेल्या प्रस्नांचेंय वास्तववादी चित्रण आयलां. म्हज्या मत्तान, मुसलमान कथाकारांनी आपणाल्या बरपांत मुसलमान बायल-मनशेचें जें चित्रण केलां तातूंत तांणी खासा पळयल्लें, अणभविल्लें जिवितूच प्रतिबिंबीत जालां. ह्या बरोवप्यांनी आपणाल्या कुटुंबांत, समाजांत बायल-मनशेची स्थिती पळेल्या आनी ताचेर विचार केला.

स्त्रीवादी नदरेन इस्लामाची सदां बदनामीच जाल्या. इस्लामांत बायले परस घोवाक चड अधिकार आसात अशें सांगतात. पूण कुराण आनी हदीस - दोनांतूय

बायलेच्या अधिकारां विशीं चर्चा आयल्या. हे वास्तविकतायेचें चित्रण प्रेमचन्दाचे 'न्याय' कथेंत आयलां. हे कथेंत मोहम्मद साहेबाची धूव जैनब आनी जांवय अबुल आस हांचे भितल्ल्या पवित्र संबंदाचें चित्रण जालां. अबुल आस बायले वयल्या मोगाक लागुनूच इस्लाम आपणायता. हाका लागून ताका तरातरांचे अत्याचार सोंसचे पडटात. पूण तो हालना, मोडना. इस्लामांतल्या घोव-बायलेच्या संबंदाचेर उजवाड घालपी हो संवाद पळ्येता:

"अबू सिफियान: तुका बायलेक तलाक दिवचो पडटलो.

अबुल आस : ना. केन्नाच दिवचो ना.

अबू सिफियान: तशें जाल्यार तूं मुसलमान जातलो तर?

अबुल आस: केन्नाच ना.

अबू सिफियान: तशें जाल्यार तिका मोहम्मदागेरूच रावचें पडटलें.

अबुल आस: ना. तशेंय जावचें ना. तिका म्हगेर व्हरची म्हूण तुमी म्हाका आज्ञा दियात.

अबू सिफियान: तशें जावचें ना.

अबुल आस: तशें जाल्यार तुमी म्हाका समाजा भायरो करात.

समाजा भायरो जावप म्हाका मान्य आसा. तुमी म्हाका जी ख्यास्त दितले ती म्हाका मान्य आसतली. पूण म्हजे घरकान्नीक हांव सोडचों ना. कोणाचीच धार्मीक स्वतंत्रताय हांव झोमून घेवंक सोदना, म्हजे घरकान्नीची तर नाच." (प्रेमचन्द: 'न्याय' (मानसरोवर भाग २), पान २३७.)

इतिहासांत मुसलमान राज्यकर्ते भोगी, विलासी आनी बायलेचे शौकीन अशेच तरेन प्रसिद्ध आसात. वांगडाच भारतांत शिवाजी सारकेले शासकूय मेळटात जे सगल्या धर्मांच्या बायलां कडेन मानान चलूंक जाणा आशिल्ले. पूण इतिहासांत अशे कितलेशे प्रसंग, अश्यो कितल्योश्यो देखी मेळटात जातूंतल्यान वायटांतलो वायट राज्यकर्तोय बायलां कडेन मानान चलूंक जाणा आशिल्लो हाची देख मेळटा. हे नदरेन प्रेमचन्दाचे 'परीक्षा' कथेचो उल्लेख जावं येता. इराणाचो नादिरशाह दिल्लीचेर आक्रमण करता आनी शाही 'हराम'तल्या बेगमांक नाच करूंक आपयता. नादिरशाहचो हो हुकूम आंयकून बेगमो गडबडून वतात, आनी परिस्थिती कडेन तडजोड करपाचें थारायतात. नादिरशाह

आड विद्रोह करपाचें, ताचे आड तलवार उबारपाचें काळीज एकलेय बेगमीक जायना. हें तांचें भिवकुरेपण नादिरशाहच्याच उतरांनी कथेंत उकतें जालां —

“म्हाका फकत तुमची परिक्षा घेवपाची आशिल्ली. तुमचे भितर आयज स्वाभिमानाचो जाँहर बाकी उरूंक ना हें पळोवन म्हाका खूब दूख भोगता. तुमच्यांनी जाय जाल्यार म्हजो हुकूम पांयां तळा मस्तून उडोवं येतालो. तुमी हांगा आयल्यो तेन्ना हांवें तुमकां आनीक एक संद दिवन पळेली. हांवें न्हिदेचें सवंग घेतलें. जाय जाल्यार तुमचे भितल्ले कोणेय एकलेन ही तलवार उबारून म्हज्या हड्ड्यांत तोपूं येताली. कुराणाचो सोपूत घेवन सांगतां, अशें घडिल्लें जाल्यार म्हाका उपाट खोस भोगतली आसली. त्या नाजूक हातां मुखार हांव म्हजी मान बागयतलों आसलों. पूण हाय! तैमूरी खानदानाची एकूय धूव आपणाली राखण करूंक मुखार सरली ना.” (प्रेमचन्द: ‘परीक्षा’ (मानसरोवर: भाग ३), पान १०९.)

बायलो सदांच चड धर्मिश्ठ, धर्मभीरू आसतात, मागीर त्यो खंयच्याय धर्माच्यो जावं. धार्मिक चाली-रितींक, कुड्ड्या विश्वासांक बायलोच अदीक पाळो दितात. हाका लागून तांचो मानसीक विकास जावंक पावना. मुसलमान बायलां भितर - गांवांतल्या तश्या शारांतल्या - कुड्डे विश्वास खूब आसात. तांचे भितल्ली ही ‘विकृती’ कथांनी व्यक्त जाल्या. ह्या बायलांचो चडांत चड मानसीक विकास घडोवन हाडप हेच नदरेन कथाकारांनी अशे तरेचें चित्रण केलां. शानी तर मुखेलपणान मुसलमान बायल-मनशेक विचार करूंक शिकयता, तिका प्रगतिशील विचारांची करूंक सोदता.

घरांत कुत्रो पोसल्यार घराचेर देवाची कृपा उरना, घराची बरकत जायना अशी इस्लामांत एक मान्यताय आसा. ‘जगह दो, रहमत के फरिश्ते आयेंगे’ ही कथा शानीन ह्याच कुड्ड्या विश्वासा भोंवतणीं विणल्या. हे कथेंत आजयेनूच भुरग्यांचे तकलेंत हो कुड्डो विश्वास भरिल्लो आसता—

“कुत्रो! आमी कुत्रो पोसचीं नात!” सुफियान जाणटलेचे स्टायलीन म्हळें. ‘अपवित्र जनावर हें. दादी म्हणटा, जागेर कुत्रे आसतात तागेर देवाची कृपा जायनां” (शानी: ‘जगह दो, रहमत के फरिश्ते आयेंगे’ (प्रतिनिधी कहानियाँ), पान ८१.)

निमाणें पप्पा, पुताले अपुर्बायेचे ‘ब्रावनी’क ओश्रिपालांत व्हरून सोडटा आनी दुखेस्त अंतस्कर्णान म्हणटा —

“सुफिया बाय, बरय चीट आतां आवयक, सांग तिका, देवाची कृपा घेवन येवपी दुतांक (‘रहमत के फरिश्ते’) आतां घरांत सुवात जाल्या.” (वयलोच संदर्भ, पान ८६.)

घोवाच्या मर्णा उपरांत ताचे विधवेक इतल्या चाली-रितींतल्यान वचचें पडटा, जांकां लागून तिचें दुःख आनिकूय वाडटा. घोवा कडल्यान आयुश्य भर सूख मेळिल्लें नासल्यारूय समाजाक दाखोवपा खातीर तरी तिका दुःखाचो सगलो देखाव करचो पडटा. ‘बीच के लोग’ कथेंत शानीन ह्याच धर्मीक चाली-रितींचेर व्यंग केलां —

“आरे, जाका अर्दो जल्म पळोवंकूच ना, आनी जो येतलो म्हूण आशाच नाशिल्ली, तो मेलो वा जिवो उरलो म्हूण म्हाका कितीं फरक पडटा? फकत चाल आसा म्हूण कांकणां फोडून उडयल्यांत.”

(‘बीच के लोग’) (प्रतिनिधी कहानियाँ : पान ७२)

‘पत्थरवाली गली’ कथेंत मेहरून्सिसा परवेज कुड्ड्या विश्वासांचें व्यापक रूपान चित्रण करता. गांवगिऱ्या लोकां भितर एक विश्वास आसा - “थंय गुरवार बायलेक वा बाळंतिणीक पुरतात. ना जाल्यार ती जागी जावन खंय गांवच्या लोकाक पिडटा. ‘मेहरून्सिसा परवेज: ‘पत्थरवाली गली’ (अन्तिम चढाई), पान: ६२.)

हेच कथेंत आनीक एके धर्मीक विकृती कडेन बरोवप्यान वाचप्यांचें लक्ष ओडलां. ‘दरम्यां’चेर भावार्थी लोक वेलची, चादर सारकेल्यो ज्यो वस्तू दवरतात, त्योच निवळ करून परत्योय दुकानांनी विकपाक दवरतात. हें काम लिपचोरयां आनी जतनायेन जाता, लोकांच्या विश्वासाक वेर वचची न्हय म्हूण. हातूंत विकपी आनी घेवपी दुकानदार - दोनांयचो अर्द अर्द वांटो आसता. ह्या कामांत चलयोच चड हुशार आसतात.

भारतीय मुसलमान बायलो अजून ‘पर्दा’चे चाली पसून पुरायेन मुक्त जावंक नात. कांय कुटुंबांनी तर हे प्रथेक कडक पाळो दितात. थंय बायल-मनशेचे सावळेकूय ‘पर्दा’ आसता. विष्णु प्रभाकर आपणाले ‘थे बंधन’ कथेंत मुसलमानां भितरले पर्दा-प्रथेचीं फकांडां मारतात. कथेची नायिका सुरैया म्हणटा, “कसले कसले म्हूण कायदे केल्यात हे तुमी! केन्ना केन्ना दिसता, हो बुरखो पिंजून उडोवचो!”

मुसलमान समाजांत बायल-मनशेची स्थिती पळेल्यार काकुळट दिसले बगर रावना. ह्या समाजांत दादल्याचे सत्तेचेंच वर्चस्व आसा. दादल्याची अहम, दादल्याचो अधिकार - हेंच कितीं तें सगळें. बायलेच्या हातांत कांय ना. हाचोच फायदो घेवन दादलो बायलेचेर आपणाक जाय तशे अत्याचार करता. आनी मुसलमान बायल-मनशेची ही अवतिकाय पळोवन खुदाच्याय दोळ्यांत दुकां येनात. कितल्याश्या कथांनी बायल-मनशेचें हें दुःख आयलां. आपणालो हक्क गाजयतना मुसलमान घोव आपणाले बायलेचेर तरातरांचे अत्याचार करता. केन्ना केन्ना खासा आपूण बायलेक भोगता आनी मित्राकूय तिका भोगूंक दिता. कथेची नायिका जैबा सांगता,

“अब्बान सोऱ्याचे घुंवळींत आपणाल्या मित्राक म्हळें, ‘म्हजे दर एके वस्तींत तुजो वांटो आसा. म्हजे बायलेंतूय... आमी दीस वांटून घेवंया. हांव भायर आसतलों तेन्ना तूं हांगा राव, तूं भायर आसतलो तेन्ना हांव हिचे बरोबर रावतां... अम्मान भियेवन आपणाले दोळे धांपिल्ले.” (मेहरून्सिसा परवेज: ‘पत्थरवाली गली’ पान ७०, ७१)

अम्मा आवय जावपाची आसा म्हूण कळटकच घोवाच्या रागाक सुमार उरना. सोऱ्याचे घुंवळींत तो बायलेक खूब मारता. घोवाच्या जुल्माची काणी ताच्याच उतरांनी आयकुंया —

“आयक गे शिनळ बायले, तुवें म्हाका फटयला. हाचो परिणाम तूं रोखडोच भोगतली. म्हजो वंश तुवें इबाडला. बायल-मनशेची जात पाड पडिल्ली कोंबयेची जात. खंयच्याय घराच्या आंगाणांत दोन दीस व्हरून बांद, दाणे घाल, तें आंगण तिचे वळखीचें जाता.” (वयलोच संदर्भ, पान ७१.)

नासिरा शर्माच्या लिखाणाचो कॅनव्हास देश विदेशाचे असीमित परिधींत पातळ्ळा. एके वेटेन तिच्या कथांतलीं पात्रां भारतीय मातयेचो

परमळ घेवन येतात तर दुसरे वेटेन तांचे वर्वीं अंतरराष्ट्रीय मळा वयले ज्वलंत प्रस्न उकते जाल्ले पळोवंक मेळटात. इराणाचो प्रवास केलो तेन्ना लेखिकेन थंयचें राजकी, सामाजीक वातावरण पळेले, थंयचे बायल-मनशेची स्थिती पळेली. आनी तिका दिसलें, भारतांतूच न्हय, मुसलमान देशांनीय बायल-मनशेची स्थिती खूब वायट आसा. 'संगसार', 'शामी कागज' ह्या कथां झेल्यांतल्यो तिगेल्यो कथा ह्याच अणभवाची गवाय दितात. मुखेलपणान 'संगसार' कथा हिन्दींतली एक आगळी वेगळी अतुल्य अशी कथा. हे कथेंत आसिया आनी तिचो मोगी एकूच गुन्यांव करतात. पूण न्यायालयांत मोगी निर्दोश मुट्टा आनी ख्यास्त मेळटा आसियाक. हे कथेचो एक मार्मिक वांटो हांगा दिला —

“तेवटेन शहला आनी सादिया हात हालयत परततात. आपणालो प्रभाव, वळख आनी लांच — इतलें सगळें केले उपरांतूय तांच्या हाताक एकूच वस्तुस्थिती लागली — ती म्हळ्यार, एकाच समाजांत दोन मापदंड आसात — दादल्या खातीर क्षमा आनी बायले खातीर दंड ... सगळ्यांच्यो मानो बागवल्यो.” (नासिरा शर्मा: 'संगसार' (संगसार: पान १३४, १३५)

हिन्दी कथेंत मुसलमान बादशाह आनी सामन्ती वर्गांतले बायल-मनशेचे स्थितीचें चित्रण जालां. हातूंत आचार्य चतुरसेन शास्त्रीचें म्हत्वाचें योगदान आसा. 'दुखवा मैं कासे कहूं मोरी सजनी' कथेंत मध्ययुगीन मुसलमान बादशाह आनी सामंतांचे मानसीकतायेचें चित्रण जालां. तांचे नदरेन बायल म्हळ्यार भोगपाची आनी शेक गाजोवपाची वस्त. बादशाहांचे जुलूम दाखोवपी ही देख पळेयात —

“बादशाहांची बेगम जावप म्हळ्यार केदद्या दुःखाची गजाल! वाट पळेत पळेत दोळे फुटून वचप, मागून मागून, चापलुसी करून जीब धांसून वचप, मान-भौमान सांबाळटां सांबळटां जिवाचे कुडके कुडके जावन वचप, आनी तरी, इल्लेशे गजाली खातीर येदी व्हडली ख्यास्त, येदी व्हडलो अवमान?”

मुसलमानी लग्न पददतींत बहुविवाह सारकेल्या विकृतींक थारो आसा. इस्लामी शरीयता प्रमाण मुसलमान दादलो आपले मजें प्रमाण एका परस अदीक बायलो करूंक शकता, तांकां तलाकूय दिवंक शकता. हे स्थितींत मुसलमान बायलेची अवतिकाय आनिकूय काकुळटेणी जाता. कितल्याश्या हिन्दी कथांनी बायलेचे हे असहाय्य आनी विषम दशेचें मार्मिक, वर्णन आयलां. नफीस आफरीदीचे 'अर्धविराम' कथेंत बायल-मनशेचे असलेच दशेचें करूण चित्रण आयलां. करीम ह्या मध्यम वयाच्या गरीब टांगेवाल्याची ही कथा. मरियम ही पयली बायल आनी एक भुरगो आसतनाय करीम तरणाटे बतूलेक एक हजार रुपयांत निकाह करून घरांत हाडटा. हाका लागून मरियम आनी बतूल - दोगांयचें जिवीत त्रासांचें जाता. आपणाक भरिल्ल्या घरांत संवसार करूंक धाडटात म्हणपाचें बतूलेक बावडेक खबरूच नासता —

“व्हंकलेच्या तांबड्या भेसान आपूण करीमाल्या दारांत पयलीच उबी राविल्ली त्या दिसाची याद जायना फुडें तिका त्रास जातात. जंय आपूण जिवीत सारपाची आसा थंय आदीं सावन एक शासक, एक मध्यम वयाची बायल-मनीस — वावुरता म्हूण तिका खबर

लेगीत नाशिल्लें. आनी, आपणालें एकछत्र राज्य हे भाशेन करीम मोडून उडयतलो म्हूण मरियमाच्याय सपनांत लेगीत येवंक नासलें. दोगूय जाणी तटास जाल्ल्यो.” (विजयदेव झारी: हिन्दी कहानी में मुस्लिम जीवन और संस्कृति, पान १२३.)

इस्लामी लग्नांत मेहर संबंदान खूब प्रस्न उप्रासतात. मेहर म्हळ्यार एके तरेचो हुंडो वा संपत्त जी निकाहा वेळार व्हंकलेक न्हवऱ्यान दिवची आसता. मेहरा बगर लग्नाक कायद्यान मान्यताय मेळना. बायलेचे सुरक्षिततायेची ही एक तांकिवंत माण्णी. मुसलमान समाजांत तलाकाक चड सोंपेपण आशिल्ल्यान बायल-मनशेक ताचे पसून राखण मेळची म्हण घोवाक मेहराची रकम अदीक दिवंक लायतात. पूण कांय घातमारे मुसलमान घोव सुहाग राती वेळारूच बायले कडल्यान मेहराची रकम माफ करून घेतात. 'खुदा की वापसी' कथेचो विशय होच. — हें उद्धरण पळेयात —

“पळे, तुका मेहराची रकम जाय जाल्यार म्हाका कांय म्हणपाचें ना. आतां चेंक काडून दितां तुका. पूण हांव तुका कितें खास सांगूंक सोदतां. जी बायल लग्नाचे पयलेच रातीक घोवा कडल्यान येणी आशिल्ली मेहराची रकम माफ करता ती घोवाक पायगुणाचे नदरेन बऱ्याक पडटा. चारित्र्यानूय तिका वयल्या पांवड्याची मानतात.” (नसीरा शर्मा: 'खुदा की वापसी', पान १८.)

मेहरुन्सिसा परवेज मध्यम वर्गीय मुसलमान बायलेचे आर्थीक अवतिकायेचें खाशेलें चित्रण करता. 'त्योहार' कथेंत 'खाला' ह्या पात्रा वर्वीं ही लेखिका मफिलसीच्या त्राशीक, दुःखी-कश्टी जिविताचें चित्रण करता. 'सीदियों का ठेका' कथेंत सकल्ल्या मुसलमान समाजाचें चित्रण आयलां जंय आनीक कांय साधन नाशिल्ल्यान मनशां 'खैरात' आनी भिकेचेर जिवीत सारतात. करीमन, कुड्डो फारूख, कुबडी फातिमा हीं सगलीं अशेच तरेन जियेतात. हे उद्धरण पळेयात —

“नमाज सोंपिल्लो. कांय जाण येताले ते दिश्टी पडले. ते सपणांचेर जोतीं-बूट घालताले. मागपाचो होच वेळ. करीमनान आपणाली झोळी मुखार करून काकळुतेप्या आवाजांत म्हळें, 'अल्ला तुज्या भुरग्यां-बाळांची राखण करूं! बाबा इल्लें कितेंय ह्या गरिबाचे झोळयेंत घाल - अल्ला तुजी झोळी भरतलो.” (नासिरा शर्मा: 'खुदा की वापसी', पान १८.)

एके वेटेन हे तरेची — समाजाच्या चेपणा खाला दादले-मनशाच्या धेंकान चिड्डून चेपून गेल्ली बायल-मनीस जाल्यार दुसरे वेटेन स्वतंत्रताय आनी स्वच्छंदताय हांचे मदलो भेद वळखूंक येना आशिल्ल्यान शेणिल्ली, विवेक-बुद्धी वगडानन ब्शिल्ली बायल-मनीस. मंजूर एहतेशाम ह्या कथा-लेखकान 'घेरा' कथेंत शब्बोच्यो माध्यमांतल्यान एके स्वच्छंदी बायलेचें चित्रण केलां. सतत पतन जायत गेल्ली अशी ही बायल-मनीस. (मंजूर एहतेशाम: घेरा (तमाशा तथा अन्य कहानियाँ.)

आयज समाज बदलता. लोकांचे विचार बदलतात... हाचे वांगडा मुसलमान बायल-मनशेचे मानसीकतायेंतूय आयज बदल आयला. आयची मुसलमान बायल-मनीस आपले विशीं आनी आपल्या अधिकारां विशीं जागरूक आसा. तिच्या विचारांचो आंवाट रुंदावला. काळा भायऱ्या जाल्ल्या इस्लामी मान्यतायांचो ती विरोध करता. हे

तरेची मुसलमान बायल-मनिसूय हिन्दी कथांनी आयल्या. नासिरा शर्माचे 'खुदा की वापसी' कथेंतली फरजाना घोवाक मेहराची रकम माफ करना आनी आपल्या घरा परतता. ती दुखेस्त अंतस्कर्णान म्हणटा, 'प्रेम करचें म्हण थारायल्यार लेगीत हांव करूंक पावना. ते रातीची घडणूक म्हजेर तुतया वरी येवन आदळटा आनी म्हाका सांगता, तुवें म्हजे अगतीकतायेचो, म्हज्या निष्पापपणाचो फायदो घेतला. देवा उपरांत घोवाचो मान म्हणटात. पूण तुजे मुखार हांव कशी म्हणू तेंकली बागोवं? जो देव तुजे कडेन फट उलयता ताच्या पांयांर केन्ना तकली दवरूं येता? ('खुदा की वापसी', पान ३०) हेच भाशेन 'शामी कागज' कथेंतली पाशा घोवाच्या मर्णा उपरांत महमूदाचो लम्माचो प्रस्ताव भायर मारून म्हणटा, "एक खेपे जियेल्लें जिवीत परतून जियेवपाची गरज आसा? नोकरी करतां, पोट भरतां... आनी महमूद! हांव 'शामी कागज' व्हय तर, आदलें फर्मान धुवन उडोवन नवें फर्मान बरोवपाचो...? हांव मनीस. मनशाच्या काळजावर बरयल्ल्या उतरां परतीं परतीं धुवंक येनात." (नासिरा शर्मा: 'शामी कागज (शामी कागज)', पान १०५.)

'कयामत आ गई है' ही गरीब, सकल्ल्या वर्गांतल्या मुसलमान कुटुंबाची कथा. ज्या कुटुंबांत सॅक्सा विशीं उलोवंकूच इल्लीय सुवात आसना थंय समाजाची मान्यताय नाशिल्लो सॅक्शुअल संबंध स्थापीत करप आनिकूय कठीण गजाल आशिल्ली. 'आपा'चो अशे तरेचो अहसान भाई कडेन संबंद येता. तिची सगाईय जाल्ली आसता. ह्या संकश्टांतल्यान 'मुर्गीवाली खाला' मार्ग काडटा. हो संबंद तो चिड्डून उडयता... पूण आयज काळ बदल्ला: स्त्री कथाकारांनी हाचेरूय प्रस्नचिन्न लायलां. लम जाय नासतना आयिल्लें मातृत्वूय तांचे नदरेन वैध - 'जायज' जाता. रन्नोक लम्मा आदीं दीस वतात तेन्ना तिची आवय फोर्सान लम्माचो शिकको मारता... 'आपा' बशेन रन्नो

दुःखां सोंसपा खातीर जल्मूक ना. आपा नूरीक पळोवन म्हणटा, 'नूरी, हिका दीस गेल्यात. दोगांकूय खबर आसा. आमच्या तेंपार आमकां असल्या वेळार वीख घेवचें पडटालें. आतां काळ बदल्ला...' (मेहरून्सिसा परवेज: कयामत आ गई है (बहता कुतुबमीनार, पान ४८.)

मुसलमान लम प्रथेंतले आनीक एके गजालीचेर आयच्या काळांत खूब टिका जाल्या - मुसलमानां भितर सख्ख्या भाव-भयणां भितर सोडल्यार हेर कोणाय भितर लग्नां जावं येतात. केन्ना केन्ना ल्हानपणांतूच आवय-बापूय भुरग्यांचीं लग्नां थारावन - उतर दिवन-मेकळीं जातात. आर्विल्ल्या शिकिल्ल्या तरणाट्यांक लागींच्या भावां-भयणीं कडेन लग्न जावप आवडना. इतलेंच न्हय, आवय-बापाय आड विद्रोह करपाकूय आयचीं तरणाटीं फाटीं राविनात. रफीक अहमद सिद्दीकीचे 'शीतल अग्नि' कथेंतली शगुप्ता असोच विरोध दाखयता. शाहिदाचेर तिचें प्रेम आसता. पूण ताचे आवयन ल्हानपणांतूच ताचें लग्न ताच्या मावशे भावा कडेन थारायल्लें आसता. शगुप्ता मोटे धिटायेन हो संबंद न्हयकारता. आर्विल्ले शिक्षीत मुसलमान बायल-मनशेचें हें नवें प्रगतिशील रूप. शगुप्ता म्हणटा, "हांव लग्न जातलीं, पूण नसीमा कडेन न्हय."

थोडे भितर सांगचें जाल्यार अशें म्हणूं येत, हिन्दी कथाकारांनी मुसलमान समाजाचे अन्तर्विरोध चितारल्यात तेच प्रमाण मुसलमान बायल-मनशे मुखार आशिल्लीं आन्धानां, तिचें प्रस्न हांचेरूच लक्ष ओडपाचो यत्न केला. मुसलमान बायल-मनशेच्या मानसांत खोल भेरेन पाविल्ली रुढिवादिता, धर्मान्धता ना जावची आनी स्त्री - शक्तिचें नवें रूप मुखार येवचें म्हणूणूय तांणी यत्न केल्यात.

शेख चिल्ली आनी सुणीं

(एक पाकिस्तानी काणी)

शेख चिल्ली फकत दोगांक भियेतालो - आपणाले घरकान्नीक आनी सुण्यांक. घरांत आसतालो तेन्ना तो घरकान्नीच्या तोंडाक केन्ना लागड नासलो, आनी घरा भायर तो सुण्यां पसून सदां पयस रावतालो. 'भोंकतात तीं सुणीं चाबनात' ही म्हण ताका खबर आशिल्ली. पूण सुण्यांकूय तिची जाण आसा म्हण खंयच्या आधारार मानपाचें...? अशें येवजून तो सुण्यांचे वाटेकूच वचड नासलो.

गांवांतलीं सुणींय ताचे वाटेक वचड नासलीं. हो मोटवेलो, बारीक किडकिडीत, नाकार ओक्ल दवरपी विचित्र सो मनीस तांकांय आवडड नासलो.

एक दीस शेख चिल्ली आपणाल्या एका सोयऱ्याक मेळपाक शेजारच्या गांवांत गेलो. त्या गांवच्या सुण्यांनी असलो मनीस केन्ना पळोवंक नाशिल्लो. तीं ताचेर व्हडल्या व्हडल्यान भोंकपाक लागलीं. भोंकुनूच थांबलीं नात. ताचे फाटीक लागलीं.

शेख चिल्ली भियेलो. बेगी बेगीन पावलां उखलूंक लागलो. सुणींय अदीक नेटान भोंकूंक लागलीं.

सुण्यांक धांवडावन घाले बगर उपाय ना, शेख चिल्लीक दिसलें. तांकां भेश्टावपाक बडी बी कितेंय मेळटा काय म्हण तो हेवटेन तेवटेन पळोवंक लागलो तेन्ना ताका रस्त्या कुशीक एक सुमाराचो सो फातर दिश्टी पडलो. शेख चिल्लीन फातर उखलपाक ओणव घालो. पळेत जाल्यार तो जमनींत घट्ट रोमून बसला. कसोच हालना. शेख चिल्लीक भिरभिरी मारली.

'पाडा पडिल्ले, फोंडांत घाला व्हरून...' तो मोठ्या मोठ्यान गाळी घालूंक लागलो.

थंयच्यान एकलो मनीस वतालो. कितें जालां तें पळोवंक तो शेख चिल्ली म्हऱ्यांत आयलो.

'शी! कसलो रे बाबा गांव हो तुमचो!' शेख चिल्लीन शीण काडलो. 'तुमी सुण्यांक मेकळीं सोडटात आनी फातरांक घट्ट बांदून दवरतात...!'